

HERMAN FEENSTRA

KRAANVOGELS IN HET STILTEGEBIED FOCHTELOËRVEEN

foto: Jan Uilhoorn

In het broedseizoen van 2007 waren in Noord-Nederland drie tot vijf kraanvogelparen aanwezig. Twee paren daarvan broedden in het Fochteloërveen en één paar in het Dwingelderveld. In het najaar groeide het aantal tot twaalf Kraanvogels. Hoe verging het de Kraanvogels in 2007, wat zijn hun grootste bedreigingen en zijn daar ook oplossingen voor?

Achtergronden

Het Fochteloërveen speelt een belangrijke rol voor de populatie Kraanvogels in Nederland. Kraanvogels hebben een paar honderd kilometer richting westen overgeslagen om zich in 2001 te vestigen in het Fochteloërveen. In de periode 2001-2007 werden in totaal 18 jongen geboren waarvan er 15 vliegvlug werden. Kraanvogels met jongen zoeken voedsel in het hoogveen en op de omringende landbouwgronden.

Ingrepen in de afgelopen decennia om het veen te vernatten hebben gunstig uitgepakt voor Kraanvogels. De komende jaren worden het Fochteloërveld en de Norgerpogaten vernat, een gunstige ontwikkeling voor de hoogveenkern. Maar de unieke ligging van het Fochteloërveen wordt ook bedreigd door diverse projecten. Vanuit Assen rukt de bebouwing op waardoor honderden hectares voedsel- en rustgebied zijn verdwenen. De recreatiedruk is toegenomen en rondom het Fochteloërveen zijn fietspaden gepland. Enkele jaren geleden is een

vliegroute verplaatst die sindsdien over het stiltegebied loopt. De luchtvaart is verantwoordelijk voor het verdwijnen van de stilte in het hoogveenrestant.

Werkwijze

Het Fochteloërveen is in 2007 het hele jaar door geregeld tot dagelijks bezocht. Buiten het broedseizoen is het gebied tussen As-

Fochteloërveen 2007: de omstandigheden in de hoogveenkern zijn beter geworden na de vernatting.

foto: Herman Feenstra

sen, Hijkersmilde, Appelscha, Fochteloo en Veenhuizen met de auto bezocht. Waarnemingen werden vooral verzameld in het landbouwgebied dat grenst aan het Fochteloërveen. Het activiteitsgebied van families, groepen etc. is in kaart gebracht en er is tevens gekeken naar gedrag, terreingebruik en voedsel. In de hoogveen kern van circa 2.000 hectare is het gebied te voet bezocht.

Om de verschillende paren te herkennen zijn tekeningen en fotomateriaal gebruikt. De baltsplaats van het Dwingelderveld is enkele keren bezocht en lag buiten het natuurgebied op maïsstoppels en grasland. In het Dwingelderveld is vanuit een Grove den gepost om te bepalen waar gebroed werd. Er wordt nauw samengewerkt met de terreinbeheerders van Natuurmonumenten: Johan van der Wal (Fochteloërveen) en Ronald Popken (Dwingelderveld). Joop Kleine bracht me op de hoogte als er Kraanvogels waren in het Dwingelderveld.

Verjagen en verjaagd worden

In het Fochteloërveen broedden in 2007 twee paar Kraanvogels, hier verder aangeduid als

de dag nauwkeurig te bepalen. Op 15 februari werd het jong van het veenpaar niet meer bij zijn ouders gezien. De jongen van beide broedsels in het Fochteloërveen zijn op 10 maart voor het laatst samen gezien. Daarna ging het om nog twee exemplaren tot en met 2 mei.

Broedparen in het Fochteloërveen

Het venpaar was op 6 februari druk bezig met de paringsmars, het veenpaar vanaf 16 februari. Het veenpaar zat omstreeks 13 maart al op eieren, het venpaar op 18 maart. Beide broedparen startten 18 dagen eerder met broeden als in 2006. Het veenpaar had omstreeks 12 april jongen en het venpaar op 17 april. Beide paren hadden een tweelegsel met twee jongen waarvan beide er één verloren in de eerste weken na uitkomst. Omdat de Kraanvogels circa drie weken eerder jongen hadden heeft gebrek aan voedsel mogelijk een rol gespeeld. Meestal valt het uitkomen van de eieren samen met een piek aan witsnuitlibellen en muggen. De eerste dagen worden de prooien in de buurt van het nest uit de Pitrus gepikt. Wanneer de kuikens 1-2 weken oud zijn, wordt hun activiteitsgebied groter en het

geerplaats werd enkele keren door mountainbikers en wandelaars gebruikt. Na verstoring rond de eileg en omstreeks uitkomst van de eieren was het op 22 mei weer raak toen een agrariër een foto van het jong probeerde te maken. De boer stond in de bosrand te wachten op de Kraanvogel, terwijl er een alarmerende ouder boven hem vloog. Het incident werd opgemerkt door een medewerker van Natuurmonumenten. Dergelijke verstoringen gaan ten koste van het broedsucces of zelfs de broedplaats. Op 31 mei werd het veenpaar met een zeven weken oud jong gezien in een aardappelakker.

In het veen zit al enkele jaren een solitair mannetje. Waarschijnlijk is het steeds dit mannetje dat in de territoria van de broedparen opdook. Op de dagen dat de solitaire Kraanvogel afwezig was in het Fochteloërveen dook er één op in het Dwingelderveld en andersom. Bij aankomst in het veengebied is het exemplaar vaak al op kilometers afstand te horen. Hij maakt zijn aanwezigheid duidelijk door langdurig te roepen op vaste plaatsen in het veen.

Het Dwingelderveld als nieuwe broedplaats?

Het 'Dwingelderpaar' was op 19 februari druk met een paringsmars. Na verkenning in 2005 en 2006 werd in 2007 een broedpoging ondernomen. Het legbegin was omstreeks 22 maart. In de periode tussen 4 en 8 april is er iets misgegaan. Er kwamen meldingen van zeer onrustige Kraanvogels op de broedplaats (J. Kleine & R. Popken). De oorzaak van het mislukken is niet bekend, maar waarschijnlijk heeft menselijke verstoring een rol gespeeld. Nadat duidelijk was dat de Kraanvogels de broedlocatie hadden verlaten, is deze op 11 april bezocht. Het nest was gebouwd op oude pollen Pijpenstro en bestond uit Pitrus met plukken Waterveenmos. In het nest werden stukjes eischaal gevonden. Er was ook een slaapnest gebouwd.

Na de mislukte broedpoging werd het paar onregelmatig in het Dwingelderveld gezien. Waarschijnlijk verbleven ze toen al in het Fochteloërveen. Op 11 april vloog het mannetje van het veenpaar circa tien minuten achter een paar Kraanvogels aan. Op 13 april werd een duet gehoord van een ander paar, waarschijnlijk het Dwingelderpaar dat na het mislukte broedgeval aan het zwerven was gegaan. Op 22 juli stonden het veenpaar samen met een ander paar Kraanvogels bessen te eten. De vogels liepen naar elkaar toe en er werd druk gepoetst en geïmponeerd, waarna

Het veenpaar in het voorjaar van 2007; vrouw links en man rechts.

foto: Dirk Hiemstra

'veenpaar' en 'venpaar'. Beide paren overwinterden in het Fochteloërveen in 2006/2007. In februari 2007 werd een nieuw paar in het territorium van het venpaar gezien. Er ontstonden conflicten. De jongen van het venpaar hielpen mee om dit nieuwe paar te verjagen; ze werden zelf verjaagd op 20 februari. Direct daarop volgde een copulatie van de ouders. Kraanvogeljongen blijven lange tijd bij hun ouders. In 2006/2007 was dit moment tot op

menu diverser. Van het venpaar is bekend dat de ouders met jongen op die leeftijd regenwormen eten. Door de droogte was deze voedselbron nauwelijks bereikbaar. Het venpaar werd op 18 mei gezien met een jong van één maand oud. Ondanks tientallen bezoeken liet het paar zich in 2007 weinig zien.

Het activiteitsgebied werd klein door geregelde verstoringen. Het pad langs de foera-

een vechtpartij volgde. In het voorjaar van 2008 verbleven er geen Kraanvogels in het Dwingelderveld. Vermoedelijk zijn verstoring en de recreatiedruk hier de oorzaak van.

Broedresultaten Fochteloërveen 2001-2007

Conflicten tussen het veen- en venpaar worden de laatste jaren niet meer waargenomen. In de afgelopen zeven jaren waren er elf succesvolle nesten, waarvan zeven met twee eieren en vier met één ei (tabel 1). Vier nesten gingen in de eifase verloren (2002, 2004, vervolglegsel 2004 en 2005). Van in totaal vijftien nesten ging het vier keer mis in de eifase (27%). Van de achttien jongen werden er vijftien vliegvlug (sterfte in jongenfase 16%). Kraanvogels zijn het meest kwetsbaar voor verstoring in de eifase. In 2004 en 2005 is menselijke verstoring waarschijnlijk van invloed geweest; toen zijn vervolglegsels geproduceerd.

Tabel 1. Broedsucces Kraanvogels in het Fochteloërveen

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Broedparen met nest	1	2	2	2	2	2	2
1 ei	1	1	1	1	0	0	0
2 eieren	0	0	1	0	2	2	2
1 jong	1	1	1	1	0	0	0
2 jongen	0	0	1	0	2	2	2
kuikensterfte	0	0	0	0	0	1	2
totaal juveniel	1	1	3	1	4	3	2

Voedselkeuze buiten het broedseizoen

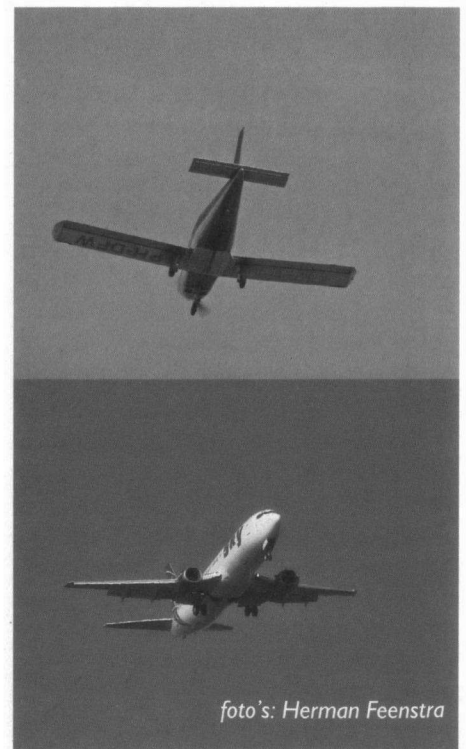
Omdat de Kraanvogels het hele seizoen aanwezig waren, is een goed beeld van de voedselkeuze buiten het broedseizoen ontstaan. Maïsstoppels en graslanden worden geregeld bezocht. Maar liefst 51% van de waarnemingen is gedaan op maïsstoppels. Maïskolven die door de oogstwerkzaamheden in de grond zijn gedrukt worden met de snavel uit de grond gepeurd. Als tweede komt (zowel intensief als extensief) grasland in beeld met 27%. Van januari tot maart zijn maïsstoppels de belangrijkste voedselbron (53%). In augustus en september worden graanpercelen opgezocht zodra de eerste percelen zijn geoogst; datzelfde geldt voor de maïsakkers. Plantaardig voedsel wordt afgewisseld met dierlijk voedsel. Op 6 maart is vastgesteld dat het veenpaar in korte tijd dertig regenwormen naar binnen werkte.

Tabel 2. Voedselkeuze Kraanvogels buiten het broedseizoen in 2007.

	maïs	gras	graan	aardappels	overig
januari	5	9	1		
februari	20	8	3		1
maart	15	3	4	2	2
augustus		3	3		
september	2	5	7	2	
oktober	3	2	1		
november	15	5		1	
december	9	2		1	1
totalen	69	37	19	6	4
percentages	51%	27%	14%	5%	3%

Bedreigingen

lawaaiige vliegtuigen Tot enkele jaren geleden was niet nog grote delen van de dag en nacht vrijwel stil in het Fochteloërveen. Tegenwoordig is er steeds vaker (tot bijna constant) vliegtuiglawaai aanwezig. De luchtvaart is verantwoordelijk voor het verdwijnen van de stilte in de hoogveenkern. Ondanks de aanwijzing als stiltegebied is het lawaai alleen maar toegenomen. Het aantal vliegbewegingen is enorm toegenomen en dit gaat niet samen met een stiltegebied. Stiltegebieden zijn speciaal aangewezen vanwege de rust (Provincie Drenthe 2004). Veel kleine vliegtuigen en lesvliegtuigen vliegen rondjes boven het Fochteloërveen. Het zijn vooral deze kleine toestellen die verantwoordelijk zijn voor het lawaai en de verstoring. Enkele jaren geleden is een vliegroute verplaatst die sindsdien over het Fochteloërveen loopt.

Vliegtuigen zijn verantwoordelijk voor het verdwijnen van de stilte in het Fochteloërveen; de laatste jaren komen ze geregeld laag over.

nieuwbouw Kloosterveen Assen In de afgelopen decennia is de stad Assen sterk gegroeid. Het hoogveengebied Witterveld zuidelijk van Assen is al ingesloten door lawaai van het TT-circuit, de snelweg en camping Witterzomer. Ook de druk op het Fochteloërveen wordt groter. De laatste jaren heeft de gemeente honderden hectares foerageerge-

bied opgeslokt in polder Kloosterveen door huizenbouw. De recreatiedruk neemt zowel in het voedselgebied als in het rustgebied van de Kraanvogels toe. Assen zou op zoek moeten naar alternatieven en niet verder bouwen aan de westkant van Assen. Er is reeds aangetoond dat er significant negatieve effecten optreden voor kwalificerende vogelsoorten van het Fochteloërveen. De gemeente zou trots moeten zijn op de Kraanvogels en bijvoorbeeld langs de Norgervaart een uitkijkpunt (voorzien van informatieborden) plaatsen met zicht op de foerageergebieden van de ganzen en Kraanvogels. Alternatieve wandel- en fietsroutes liggen noordelijk (golfbaan) en zuidelijk (recreatiegebied Baggelhuizen) van Kloosterveen. Op die manier kan het kwetsbare hoogveengebied worden ontzien.

fietsend van nieuwbouw naar hoogveen

Er bestaan vergevorderde plannen voor een fietspad vanuit Kloosterveen naar de Meesterswijk in Bovensmilde. Dit fietspad is gepland langs een baltsplaats en een belangrijke pleisterplaats van de Kraanvogels en komt tot aan de rand van broedgebied. Het oostelijk deel van het Fochteloërveen is momenteel van groot belang voor onvolwassen Kraanvogels. In 2007 en 2008 foerageerden hier 1-15 Kraanvogels (zie foto). Daarnaast broeden Kraanvogels in het hoogveen en foerageren met hun jongen op de omliggende akkers (Feenstra 2007).

Om het unieke karakter te bevorderen zouden enkele paadjes juist moeten wijken van

wege de toegenomen recreatiedruk. Niet het verder versnipperen, maar de aanleg van uitkijktorens biedt de Kraanvogels en bezoekers veel meer. Mocht dit fietspad desondanks gerealiseerd worden, dan zal een toename van het gebruik optreden met niet alleen grote gevolgen voor de vele tienduizenden vogels die daar slapen, maar ook voor de overige fauna. Bovendien wordt dan broedgebied van Kraanvogels ongeschikt gemaakt. Het geplande fietspad sluit aan op een schelpenpad dat dwars door het hoogveenengebied loopt. Volgens de laatste berichten zou dit schelpenpad verdwijnen zodra het gebied wordt ingericht. Als dit inderdaad gebeurt, ontstaat er geschikt nieuw broedgebied.

Ook aan de westkant van het Fochteloërveen bestaan plannen voor een fietspad. Hier verbleef in 2001 een (mogelijk broed) paar Kraanvogels dat foerageerde op de aangrenzende landbouwgronden. Vanwege de mond- en klauwzeercrisis was er toen voldoende rust, omdat de paden waren afgesloten. Voordat overgegaan wordt tot de aanleg van een fietspad moet eerst beter gekeken worden naar bestaande ecologische relaties. In dit geval is er weinig rekening gehouden met de aanwezige Kraanvogels en rietganzen. Omdat Kraanvogels jaarrond aanwezig zijn en er potentieel broedgebied ligt, is een ruime buffer tussen het hoogveenengebied en de landbouwgrond gewenst. Kraanvogels met jongen kunnen het voedselgebied dan zonder verstoring bezoeken. Voor de recreant kan er als alternatief een uitkijkpunt op de Weperbult komen.

landinrichting Ravenswoud en Fochteloo In de periode 2008-2011 wordt de randzone aan de kant van Ravenswoud en Fochteloo ingericht. Voor de hoogveenkern zijn de voorgenomen maatregelen gunstig. Door de nieuwe wandelpaden wordt een aaneengesloten natuurgebied echter versnipperd en gaat rustgebied voor de Kraanvogels verloren. Al in 2001 bleek een met zand opgehoogd wandelpad er de oorzaak van dat de Kraanvogels een deel van het Fochteloërveen als broedplaats vermeden. Hun baltsplaats lag destijds in het Fochteloërveld, maar werd minder frequent gebruikt toen er een wandelpad werd aangelegd aan de kant van de Brunstingerplas.

In het deel grenzend aan de Compagnonsbossen zijn de plannen onlangs aangepast door een zienswijze van Vogelbescherming Nederland. Na een korte toelichting waren alle partijen enthousiast en zijn de wandelpaden uit het plan gehaald. Er komt nu een wandelpad parallel aan de Fochteloërveenweg. Maar er valt nog meer winst te behalen, bijvoorbeeld door het wandelpad in het Fochteloërveld te verwijderen en een uitkijkpunt te plaatsen op de 80 bunder bij de afslag Ravenswoud. Op den duur zou de Fochteloërveenweg een eenrichtingsweg (of zelfs afgesloten) kunnen worden en alleen nog dienst doen als fietspad. Daardoor wordt de natuurbeleving groter, sluit het Fochteloërveld beter aan op het Fochteloërveen en zal het aantal verkeersslachtoffers onder (met name) slangen afnemen.

Literatuur

ARCADIS 2005. Passende beoordeling stadsuitbreiding Assen-west. Arcadis, Assen.

FEENSTRA H. 2007. Project Kraanvogels 2007. Rapport 2007/13. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel, Fochteloo.

HUT R.M.G. VAN DER 2005. Review van de passende beoordeling voor de westelijke stadsrandzone van Assen. A&W-rapport 729. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.

PROVINCIE DRENTH 2004. Stiltegebieden; het is geregeld in de Provinciale omgevingsverordening. Provincie Drenthe, Assen.

Website Werkgroep Kraanvogel: <http://home.hetnet.nl/~kraanvogel2001/>

Toekomstige locatie van het nieuwe fietspad.

foto: Moniek Rozemeijer

Herman Feenstra
Fochteloërveen 10
8428 RR Fochteloo
tel.: 0516-588589

e-mail: hermanfeenstra@hetnet.nl